

Ян Драус,

доктор наук, професор,
ректор Державної вищої східноєвропейської школи
(Перемишль, Польща)

ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН У 1991–2009 РОКАХ: ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС

У статті розглянуто політичні аспекти процесу становлення польсько-українських відносин від періоду здобуття Україною незалежності до нинішнього часу; виявлено проблеми, які гальмували розвиток цих відносин; показані перспективи польсько-українських взаємин у їх європейському контексті.

Ключові слова: польсько-українські відносини, політична стратегія, Політика сусідства ЄС.

Ян Драус (Польща)

ПРОЦЕСС СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ПОЛЬСКО-УКРАИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ В 1991–2009 ГОДАХ: ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС

В статье рассмотрены политические аспекты процесса становления польско-украинских отношений от периода получения Украиной независимости до нынешнего времени; выявлены проблемы, которые тормозили развитие этих отношений; показаны перспективы польско-украинских взаимоотношений в их европейском контексте.

Ключевые слова: польско-украинские отношения, политическая стратегия, Политика соседства ЕС.

Jan Draus (Poland)

PROCESS OF ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF POLISH-UKRAINIAN RELATIONS IN 1991–2009: POLITICAL DISCOURSE

In the article are contemplated the political aspects of the process of Polish-Ukrainian relations establishment from the period of gaining independence by Ukraine till present time; are exposed the problems which restrain development of these relations; are revealed the prospects of Polish-Ukrainian interrelations in their European context.

Key words: Polish-Ukrainian relations, political strategy, European Union Neighborhood Policy.

Постановка проблеми. Розпад Радянського Союзу призвів до розвалу біполярної системи, на яку спирався тодішній міжнародний порядок. Поява нових держав змінила політичну мапу Європи. У новій геополітичній конфігурації особливого значення для відродженої III Речі Посполитої мало проголошення незалежності України. Це відбулося 24 серпня 1991 р. (після московського путчу Янаєва) із прийняттям українським парламентом Акту проголошення незалежності України [1], який згодом був підтверджений на всенародному референдумі 1 грудня 1991 р. Уже наступного дня, 2 грудня Польща першою серед країн світу офіційно визнала незалежність України, доповнивши попередні ухвали Сейму і Сенату Республіки Польща від кінця серпня 1991 року, які привітали український Акт проголошення незалежності [2]. Слід відзначити, що одразу після прийняття українським парламентом цього Акту, дві країни встановили політико-дипломатичні стосунки у вигляді спеціальних посланників (Є. Козаківіч із польської сторони, Т. Старак – із української), які пізніше були підвищені до рангу послів.

Мета дослідження: розглянути політичні аспекти процесу становлення польсько-українських відносин від періоду здобуття Україною незалежності до сьогодні; виявити проблеми, які гальмували розвиток цих відносин; показати перспективи польсько-українських взаємин у європейському контексті.

Основні результати дослідження. Визнання Польщею незалежності України було не лише важливим політичним актом, а й створило передумови для прийняття двома державами «Договору між Республікою Польща та Україною про добросусідство, дружні відносини і співробітництво». Цей Договір, підписаний у Варшаві 18 травня 1992 року, становив фундамент польсько-українського стратегічного партнерства. Хоча концепція стратегічного партнерства з'явилась лише в 1996 році від позаурядової ініціативи – у меморандумі Руху СТУ та Українського Народного Руху, – однак вона була прийнята урядами обох держав [3] і стала підтвердженням польсько-українського співробітництва, яке спиралося на підписаний Договір. Він складався із 21 статті, що визначали мету та принципи встановлення взаємних відносин у політичній, економічній, військовій, екологічній, культурній, науковій, гуманітарній сферах, а також співпраці щодо захисту національних меншин, у питаннях стосовно взаємної безпеки, непорушності кордонів, поваги до Статуту Організації Об'єднаних Націй, Заключного Акту Ради з безпеки і співробітництва в Європі, Паризької хартії для нової Європи та інших документів Європейського співробітництва [4].

Процес підписання польсько-українського Договору для двох країн був нелегким. Польща, яка вже в 1989 році обрала прозахідну політичну стратегію і на момент підписання Договору з Україною була асоційованим

членом Європейських Співтовариств (16 грудня 1991 року Польща підписала Європейський акт), розуміла геополітичну важливість незалежної України, яку Збігнєв Бжезінський описує як «геополітичний осередок», зазначаючи, що «(...) існування незалежної Української держави допомагає змінити Росію (...). Втрата незалежності України матиме негативні наслідки для країн Центрально-Східної Європи, перетворюючи Польщу в геополітичний осередок на східних рубежах об'єднаної Європи» [5]. Для Польщі незалежна Україна є свого роду буфером, який відділяє Росію від Польщі та Європи і тим самим віддаляє всі загрози, що виходять з Росії і є «стратегічним ключем не тільки для безпеки Польщі, а й для усієї Європи» [6]. Справедливим є твердження, що вирішальну роль у польсько-українському зближенні відіграв геополітичний чинник.

Після розпаду Радянської імперії Україна здобула незалежність, але не мала традицій державності та державних інститутів. У країні, де діяла єдина легалізована комуністична партія (Комуністична партія України) і кілька незалежних дисидентських угруповань [7], перебувала на стадії будівництва внутрішніх демократичних структур. У сфері зовнішньої політики викристалізувалися чотири концепції: так звана концепція нейтральності (доктрина Павличка), яка заклала основи нейтралітету України; концепція «зрівноважених інтересів», орієнтована на рівноцінну співпрацю з країнами Сходу і Заходу, а також із південними країнами; євроатлантична концепція, що спрямовувала шлях України на Захід, і євразійська концепція, яка проголошувала реінтеграцію пострадянського простору [8]. Хоч жодна із названих концепцій не була прийнята, проте постійні польсько-українські спори і пошук союзника, який би підтримував Україну, змусили першого Президента України Леоніда Кравчука звернути увагу на Польщу. Він розраховував не тільки на ангажування Польщі в українсько-російські відносини, а й на допомогу в перетворенні України з пострадянської в центральноєвропейську державу.

Тим часом у східній політиці Польщі домінувала «подвійна політика», яка полягала у підтриманні дружніх стосунків із Москвою – з одного боку, та встановленні контактів із колишніми радянськими республіками – з другого. Коли ж стався розпад СРСР, то поволи почала втрачати сенс «подвійна політика», і Польща відкрилася для України, не втручаючись в українсько-російські суперечки [9], тим більше, що на польській території знаходилися ще російські війська. До того ж обережне ставлення Польщі до України було зумовлено й непростю історією, але ці питання були відкладені на пізніший час [10].

Польсько-український договір, безумовно, був важливим елементом не лише в геостратегічному вимірі двох країн, а й у двосторонніх відносинах. Іноді його називають конституцією польсько-українських відносин. Для Польщі Договір означав зміцнення незалежності України, можливість приєднати її до Європи та одночасно дистанціювати від Росії. Натомість Україна бачила Польщу в ролі її посла на шляху до Європи, розглядаючи Договір як альтернативу або зміцнення своєї позиції у відносинах із Росією. Укладання Договору певною мірою залежало від стану відносин двох країн із Росією. Про це свідчить і відтермінування підписання цього Договору польською стороною, яка від весни 1992 року проводила переговори з Росією про дату виведення російських військ із території Польщі. Існувало побоювання, що

підписання Договору з Україною може посилити позицію Росії у вищезгаданій справі. І нарешті, після суперечки між Лехом Валенсою та прем'єр-міністром Ольшевським, і в результаті дипломатичних переговорів із українською стороною, було вирішено, що Договір з Україною буде підписано Польщею до підписання Договору з Росією (22 травня 1992 р.).

Перший етап виконання та міжнародної імплементації польсько-українського договору відбувався в період перебування при владі двох перших президентів незалежних держав: Леха Валенси в Польщі (1990–1995 рр.) і Леоніда Кравчука в Україні (1991–1994 рр.). Протягом цього періоду обидві країни підписали не лише ряд контрактів, угод, протоколів і конвенцій, що стосувалися різних сфер співробітництва, а також створили Консультативний комітет президентів Польщі та України (12 січня 1993 р.), завдання якого полягало в забезпеченні постійного діалогу і стимулюванні розвитку двосторонніх відносин. На міжнародній арені Україна, за підтримки Польщі, набула членства в ряді міжнародних організацій. У 1992 р. Україна стала членом НБСЄ і ООН [11], у Києві було відкрито представництво Організації Об'єднаних Націй. У 1994 р. Україна увійшла до Ради Північноатлантичного альянсу, Міжнародного валютного фонду та Світового банку, у 1995 р. – набула членства в Раді Європи. Ще в лютому 1994 р. Україна першою серед країн СНД долучилася до Програми Організації Північноатлантичного договору «Партнерство заради миру», а у червні 1994 р. підписала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом [12].

Але попри активну підтримку України з боку Польщі можна також відзначити стриманість польської сторони, для якої пріоритетом політики в галузі безпеки було членство в НАТО [13]. З цієї ж причини не отримала підтримки Польщі ініціатива українського президента Л. Кравчука щодо приєднання України до Вишеградської групи і перетворення останньої на четвірку, а також щодо створення Центральноєвропейської зони стабільності та безпеки (так званого плану Кравчука в 1992–1993 рр.), яка б виступала мостом між Західною Європою і Росією [14]. У цей період (протягом 1993–1994 рр.) спостерігалось певне охолодження польсько-українських відносин, спровоковане шпигунським скандалом майора Анатолія Лисенка та підписанням Польщею контраверсійної Угоди з Росією щодо побудови ямайського газопроводу в обхід української території. Цю другу справу Україна розцінила як втручання в її національні інтереси. На хвилі українського обурення Москва оголосила, що Україна розглядається нею як «близьке зарубіжжя», підпорядковане російському впливу. У той самий час російська сторона «офіційно» поінформувала українську сторону, що Польща зробила їй пропозицію, що відмовиться від підтримки незалежності України в обмін на схвалення Росії вступу до НАТО [15]. Наслідком цих подій став візит Анатолія Зленка, міністра закордонних справ України, до Варшави в березні 1994 року, який сприяв потеплінню польсько-українських відносин. Пан Зленко подякував Польщі за підтримку незалежності України, а також окреслив пріоритети української зовнішньої політики, серед яких – політична та економічна інтеграція з Європою. Результатом візиту керівника МЗС України до Варшави було підписання Декларації про принципи та основні напрями розвитку польсько-українських відносин, у тексті якої з'явилося поняття «тісного партнерства» [16]. З огляду на сучасне геополітичне становище Украї-

ни, коли Росія оголосила ворожість до неї, а Сполучені Штати Америки через невирішені проблеми ядерної безпеки України [17] виступали за політику «Росія перша», партнерство з Польщею легітимізувало Україну на міжнародній арені. І хоча Україна не підтримувала політику щодо розширення НАТО на країни Центрально-Східної Європи, бо побоювалась, що після приєднання Польщі, Чехословаччини та Угорщини Україна стане буферною державою між Росією і НАТО, однак попри це її голос в умовах все ще слабких зв'язків із Заходом, навіть ізоляції, залишався не вельми значним. Слід зазначити, що багато спостерігачів української внутрішньої політики (відсутність реформ, криза) і зовнішньої політики прогнозували розпад країни на дві окремі держави: проєвропейську Західну Україну і проросійську Східну Україну, а деякі російські політичні кола вважали, що Польща в такій ситуації могла б шукати зближення із західною частиною України [18]. Водночас, у Польщі також була група політиків, так звані неореалісти, які дотримувалися думки, що їх країна повинна припинити підтримку пострадянських держав на користь добрих відносин із «будь-якою Росією» [19].

Польсько-українські відносини ввійшли в новий, більш динамічний етап розвитку у період перебування при владі президентів Леоніда Кучми в Україні (з осені 1994-го по осінь 2004 р.) і Александра Квасневські в Польщі (1995–2005 рр.). Цього нового етапу польсько-українських взаємин не передбачала виборча кампанія Кучми, оскільки вона була спрямована на поліпшення економічної ситуації України та відновлення добрих відносин із Росією. Отже, спочатку польсько-українські стосунки залишалися «замороженими». Однак візит Л. Кучми до Польщі в січні 1995 р. не підтвердив польського побоювання стосовно українсько-російських відносин за рахунок Польщі, а навпаки, він зробив спробу відновити польсько-українські відносини, в основному в транскордонній зоні. Результатом цього стала динамічна діяльність Єврорегіону «Карпати», створеного ще в 1993 р., започаткування в 1995 р. нового Єврорегіону «Буг» та відновлення роботи Консультативного комітету президентів обох країн. Хоч Кучма у Варшаві зазначив, що роль Польщі як «посередника» на шляху до Європи може виявлятися головним чином в економічній допомозі, але він також сказав про намагання України добитися виділення їй фінансової допомоги Заходом і нормалізацію відносин із Росією (але не підпорядкування їй) [20]. Для польської сторони це було виразним сигналом того, що Україна матиме добрі відносини не тільки із Заходом та Сходом, а і з Польщею. До того ж під час перебування при владі Александра Квасневські розвивалися інтенсивні двосторонні контакти, в результаті чого відбулося відродження польсько-українських відносин. Усупереч твердженню Кучми, Польща стала не «посередником» – чого прагнув Кравчук, а адвокатом України в Європі, і взаємні стосунки набули статусу «стратегічного партнерства». Прорив у двосторонніх відносинах стався в 1996 р. У цей час Київ несподівано змінив свою позицію щодо розширення НАТО за рахунок країн Вишеградської трійки й підкреслив, що вступ Польщі до Альянсу є корисним для безпеки Центрально-Східної Європи, зокрема і для України, а також закликав підтримати європейські прагнення України [21].

Коли цей новий проєвропейський курс української політики був підтверджений під час візиту президента Л. Кучми до Варшави у червні 1996 року, важливим

пунктом для польської політики стало залучення України до Польщі та Європи. Свідченням цього були слова тодішнього міністра закордонних справ Польщі Даріуша Росаті, який 9 травня 1996 р. у зверненні до Сейму сказав: «Незалежність України ми розглядаємо як одну із найважливіших складових гарантії безпеки Польщі та стабільності в Європі» [22]. Результатом цих подій стала підтримка членства України в Центральноєвропейській ініціативі та участь Президента Кучми в саміті цієї організації в Ланьцуті (1996 р.), що сприймалось як символічне приєднання України до Центральної Європи. Також відбулася зміна іміджу України на Заході та у Сполучених Штатах Америки, що забезпечило країні міжнародну фінансову допомогу.

Інтенсивність польсько-українських відносин на різних щаблях сприяла розвитку взаємного економічного співробітництва. Після 1995 р. зросло обсяги товарообороту, що стало результатом ухвалення численних урядових угод, у тому числі Угоди про безвізовий перетин кордону (25 червня 1996 р.), яка набула чинності 8 вересня 1997 р., а також відкриття нового прикордонного пункту пропуску «Корчова-Краківець» у 1998 р. [23]. Розвитку позитивної динаміки економічних обмінів між двома країнами сприяв і цілий ряд спільних ініціатив, як-от: Економічний Форум «Польща-Схід» у Криницьі, Польсько-український економічний саміт у Жешуві (травень 1998 р.), торгові ярмарки в Крошнє та Львові. Для подолання різних бар'єрів на шляху економічної співпраці, а також з метою підготовки України до членства в СOT і ЦЄАВТ (*CEFTA*) було підписано «Меморандум про діяльність щодо лібералізації торгівлі між Польщею та Україною» (1997 р.). Візит прем'єр-міністра Влодзімежа Чімошевіча до Києва у жовтні 1996 р. ознаменувався прийняттям рішення про будівництво трубопроводу за маршрутом Одеса – Броди – Гданськ (залізничного та трубопроводного) для транспортування нафти з Каспійського регіону. Гілку Одеса – Броди було споруджено у 2001 р., але дотепер немає перемички, яка б з'єднала Броди з Польщею. Гальмування польсько-української економічної кон'юнктури відбулося в 1998 р., після розпаду російського ринку, що спричинило економічну кризу в Україні [24].

У 1999 році, коли Польща стала членом Організації Північноатлантичного договору (НАТО), питання інституціонального забезпечення безпеки України залишалися незначними. Хоч у 1994 р. Україна долучилася до натовської Програми «Партнерство заради миру», але вона практично не реалізовувалася. Тому, з ініціативи Л. Кучми, у 1995 р. було підписано окремий документ з НАТО, у якому конкретизувалася участь України у цій Програмі. На цій основі українські частини брали участь в операціях: *SFOR* (закінчилася 2 грудня 2005 р.), *IFOR* в Боснії і Герцеговині (1995–1996 рр.), а також *KFOR* (з 1999 р.). Майже одночасно із прийняттям рішення про інституціоналізацію відносин між НАТО і Росією (підписано 27 травня 1997 р. в Парижі) за підтримки Польщі в Мадриді була ухвалена «Хартія про особливе партнерство між Організацією Північноатлантичного договору та Україною» (9 липня 1997 р.) [25]. Про наближення України до НАТО свідчить і створення в 1998 р. польсько-українського батальйону *POLUKRBAT* у Перемишлі, який пізніше брав участь у здійсненні миротворчої місії в Косово (з 2000 р.) [26]. Слід зазначити, що після підписання Хартії про особливе партнерство Україна у жовтні 1997 р. в рамках своєї багатовекторної політики спробувала

створити нове регіональне угруповання, відоме як ГУУАМ (Грузія, Україна, Узбекистан, Азербайджан, Молдова), яке було спрямоване, з одного боку, на зменшення політичного впливу Росії, а з другого – на зміцнення безпеки України без приєднання до НАТО [27].

Під час другого президентського терміну Леоніда Кучми наприкінці 2000 року політична ситуація в Україні ускладнилася. Вбивство журналіста Інтернет-видання «Українська правда» Георгія Гонгадзе [28] чітко засвідчило політичну кризу, що виникла у країні через відсутність демократії та посилення кланів (політично-бізнесових груп), які підпорядкували собі найсильніші політичні партії [29] і реально впливали на політику держави. Окрім того, суперництво між кланами (в основному, дніпропетровськими та донецькими) за контроль у різних галузях господарського життя призвело до взаємних убивств (наприклад, у 1995 р. був убитий лідер донецького клану Ахат Брагін, у 1996 р. – Євген Щербань). Ця неформальна олігархічно-кланова система розвинулася вже під час першого терміну президента Кучми, а до його переобрання на другий термін мала безпосередній стосунок група «олігархів» Олександра Волкова з його партією «Демократичний союз» [30]. Після вбивства Гонгадзе, коли колишній офіцер президентської безпеки майор Микола Мельниченко пред'явив магнітофонний запис багатьох розмов Президента, що свідчили про причетність Кучми до смерті опозиційного журналіста, активізувалася українська опозиція. Було організовано комітет «Україна без Кучми», який на численних демонстраціях, що відбувалися з грудня 2000 року до кінця квітня 2001 року, вимагав відставки Кучми і проведення неупередженого слідства [31].

Хоча президент Кучма «перечекав» цю ситуацію, заперечуючи будь-які звинувачення, однак він позбувся не тільки двох довірених осіб із силових структур (у тому числі Юрія Кравченка), а й, під тиском «олігархів», тодішнього прозахідного і прореформаторського прем'єр-міністра Віктора Ющенка та його уряду (29 квітня 2001 р.). У новому уряді, що очолив Анатолій Кінах, міністром закордонних справ став Анатолій Зленко (замість проєвропейського Бориса Тарасюка), який почав розвивати тісні стосунки з Росією, а «стратегічне партнерство» з Польщею замінив «добросусідськими відносинами» [32].

На Заході, як і в Польщі, з тривогою спостерігали за подіями, які відбувались в Україні. Президент Александр Квасневський, маючи добрі стосунки з Кучмою, доклав певних зусиль, аби виправити цю ситуацію. У березні 2001 р. він організував у Казімежі Дольному дві зустрічі: одну – з президентом Кучмою, другу – з делегацією української опозиції. Говорилося про шляхи розв'язання політичної кризи в демократичних системах, а також висловлено стурбованість із приводу подальшого розвитку подій та їх можливі наслідки для України [33]. Після припинення демонстрацій в Україні у червні 2001 р. відбулася друга зустріч польського та українського президентів у Ланьцуті, у ході якої Польща підтримала попередній політичний курс щодо України. Однак невдовзі, у квітні 2002 р. майор Мельниченко оприлюднив нову серію магнітофонних записів розмов з кабінету Кучми, з яких випливало, що український президент не дотримався ембарго ООН і погодився на продаж системи протиракетної оборони «Кольчуга» Іраку. Підтвердження автентичності цих записів американськими експертами спровокувало міжнародну ізоляцію Кучми й навіть скасу-

вання раніше наданої економічної допомоги США [34]. Водночас, із середини вересня 2002 р. в Києві та багатьох інших містах України почалися антипрезидентські протести під гаслом «Повстань Україно!» Через таку непросту ситуацію у країні Кучму не запросили на саміт НАТО в Празі 22 листопада 2002 р. (проте він приїхав туди, і був принижений), на якому розглядався новий план підготовки України до членства в Альянсі [35]. Окрім того, питання щодо продажу української зброї, як і внутрішня ситуація в Україні, потрапили у порядок денний на форум Ради Європи. У прийнятій 29 січня 2004 р. Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи містилася погроза позбавити Україну членства, якщо українська влада проводитиме політичні реформи неконституційними методами та не гарантуватиме вільних і справедливих президентських виборів.

Політична криза в Україні та втрата її авторитету на міжнародній арені не давали змоги Польщі виконувати роль партнера й адвоката України у відносинах з НАТО та Європейським Союзом. Варшава, хоч і висловлювала своє занепокоєння з приводу внутрішньої ситуації в Україні та її «відходу» від Європи, однак не мала наміру відмовлятися від «стратегічного партнерства». Напередодні пражського саміту НАТО (15–16 жовтня 2002 р.) у Варшаві було організовано Міжнародну конференцію «Україна в Європі» за участю президентів Польщі, України, Швеції, лідерів провідних українських і польських політичних сил, високопоставлених представників ЄС та НАТО, зокрема і Хав'єра Солани. Під час цієї конференції українська сторона засвідчила свою волю та намір приєднатися до Європейського Союзу і НАТО, що, безсумнівно, сприяло зниженню напруження у відносинах України як із Заходом, так і з внутрішньою опозицією. У цій ситуації, на кінець 2002 року, Польща надала ЄС як неофіційний документ Концепцію щодо стратегії координації діяльності з надання допомоги Сходу залежно від ступеня зацікавленості цими країнами європейською інтеграцією. Її розширену версію у вигляді «Східного виміру Європейського Союзу» презентував міністр закордонних справ Польщі Владзімеж Чимосевич у лютому 2003 р. Це була модифікована попередня концепція 1998 року, яка була висунута тодішнім міністром закордонних справ Польщі Броніславом Геремеком [36]. На жаль, ці проекти, які б враховували інтереси України, не дочекалися реалізації.

У кінці 2002 року опозиційні сили в Україні почали підготовку до майбутніх президентських виборів, які мали відбутися восени 2004-го. У березні 2003 р. під час Всеукраїнського з'їзду об'єднаної опозиції за участі Віктора Ющенка і Юлії Тимошенко, що виступали за проєвропейську орієнтацію України, було задекларовано проведення програми інституційних реформ. Натомість Л. Кучма, який у той час ще балансував між Росією і Європою, із наближенням президентських виборів дедалі більше посилював відносини із Москвою. У лютому 2003 року, за рекомендацією президента В. Путіна, він був обраний головою Співдружності незалежних держав, а у вересні, коментуючи ще одну ініціативу Європейського Союзу «Розширена Європа» (березень 2003 року), заявив, що «українці вже втомилися залишатись на лаві запасних» [37].

Пізніше, після вступу Польщі до Євросоюзу (1 травня 2004 р.), вона звернулася до Брюсселя з пропозицією, щоб ЄС запропонував Україні перспективу членства, на що Європейська Комісія відповіла новим документом під

назвою «Європейська політика сусідства», обіцяючи Україні статус партнера. У відповідь президент Кучма 15 липня 2004 р. наказав викреслити з оборонної доктрини України пункт, де говорилося, що стратегічною метою України є членство в ЄС і НАТО [38]. У той же час в українській внутрішній політиці почався тиск на опозиційні ЗМІ, відносно чого висловив своє занепокоєння Європейський Парламент у відповідній Резолюції [39].

Апогей політичної кризи Україна пережила під час президентських виборів, які відбулися восени 2004 р. Гостра передвиборча кампанія велася між двома провідними кандидатами: найпопулярнішим політиком, лідером опозиційного руху «Наша Україна» Віктором Ющенком та діючим прем'єр-міністром, лідером Партії регіонів Віктором Януковичем. Останній підтримувався в таборі влади, президентом Кучмою, а також донецькими, дніпропетровськими, київськими кланами [40]. Після першого туру виборів, що відбувся 31 жовтня, жоден із кандидатів не дістав більшості голосів, але Віктор Ющенко отримав 39,87% голосів, випередивши на 0,55% Віктора Януковича (39,32% голосів). Проте у другому турі виборів (21 листопада), за даними Центральної виборчої комісії, «перемогу» здобув В. Янукович, який мав 3% переваги над В. Ющенком. Цей факт призвів до численних протестів щодо фальсифікації результатів виборів. Влада головних міст Західної України відмовилася визнати результати виборів. У центрі Києва розпочалися демонстрації, блокування урядових будівель, а на Майдані Незалежності під час другого туру – пікетування, у яких брало участь дедалі більше прихильників Ющенка. Своє занепокоєння щодо проведених виборів виявили США, ЄС, НАТО. У цій ситуації лідери опозиції закликали людей до активного опору та громадянських акцій непокори, що дістали назву «Помаранчева революція».

Події «Помаранчевої революції» були підтримані Польщею. На вулицях багатьох польських міст відбувалися мітинги, паради, концерти, де поляки висловлювали солідарність із Україною. «Помаранчеві» дістали підтримку всіх польських політичних партій, парламенту і уряду Республіки Польща, а на Майдан прибули колишній президент Польщі Лех Валенса (лідер «Солідарності») та Лех Качинські, мер Варшави.

Зрештою, 3 грудня 2004 р. Верховний Суд України анулював другий тур виборів, а Центральна виборча комісія встановила нову дату голосування – 26 грудня 2004 р. Але ці рішення були прийняті тільки після другого раунду засідання українського «круглого столу» (26 листопада – 6 грудня 2004 р.), ідея якого народилася в той момент, коли президент Кучма попросив посередництва і допомоги президентів Польщі та Литви у врегулюванні конфлікту.

Через інтернаціоналізацію «Помаранчевої революції» формувалася українського «круглого столу» також мала міжнародний характер – його учасниками були: президент України Л. Кучма, два основні суперники на українських виборах В. Ющенко і В. Янукович, Голова Верховної Ради України Володимир Литвин, Президент Республіки Польща Александр Кваснєвський, Президент Литви Валдас Адамкус, Верховний представник Європейського Союзу з питань спільної зовнішньої політики та безпеки Хав'єр Солана, Генеральний секретар ОБСЄ Ян Кубіш, а також голова Державної Думи РФ Борис Грызлов. Після трьох раундів засідань було досягнуто компромісу (у ніч із 6 на 7 грудня 2004 р.). Влада пого-

дилася повторити другий тур президентських виборів відповідно із зміненим виборчим законодавством в обмін на підтримку опозицією конституційної реформи, яка істотно обмежує повноваження президента. Також змінився склад Центральної виборчої комісії, а прем'єр-міністра Януковича відправили у відставку. Після укладення цієї угоди опозиція припинила блокаду урядових будівель і закликала припинити протести на Майдані.

У результаті повторного другого туру виборів в Україні президентом став В. Ющенко, отримавши 51,99% голосів (Янукович – 44,20% голосів). Проєвропейська орієнтація Ющенка перемогла євразійську орієнтацію Януковича. Новий президент під час своїх численних візитів до країн Західної Європи (січень-лютий 2005 р.) заявляв, що політика «багатовекторності» України відійде в минуле, а її пріоритетом стане набуття членства в Європейському Союзі та НАТО. Він закликав також надати Україні «чітку європейську перспективу» [41]. Відповідь ЄС була негайною. Уже 21 лютого 2005 р. був підписаний «План дій для України» (на три роки), за яким українська сторона взяла на себе зобов'язання здійснити повну демократизацію державних структур, лібералізацію та врегулювання економічної сфери відповідно до стандартів ЄС. Європейський Союз запровадив спеціальну програму *Tacis*, розширення Європейської політики сусідства з 2003 року, а також Програму сусідства *Interreg* для Польщі, України та Білорусі. Україна отримала також обіцянку членства у ВТО і надання їй статусу країни з ринковою економікою. У квітні 2005 р. Україна вела інтенсивний діалог із НАТО щодо вступу. Слід зазначити, що Польща як член Євросоюзу рішуче підтримувала зусилля Президента Ющенка та відзначала, «що східний вимір політики сусідства ЄС покликаний зближувати країни перед вступом до Євросоюзу, а не прирікати їх на роль вічних партнерів» [42].

Коли в Польщі, в результаті парламентських та президентських виборів (осінь 2005 р.) відбулася зміна політичної системи і президентом Польщі став Лех Качинські, усередині України відчутним був повільний відступ від курсу «помаранчевої революції». Відставка прем'єр-міністра Юлії Тимошенко (8 вересня 2005 р.) і очевидні протиріччя в таборі «помаранчевих», програні парламентські вибори (березень 2006 р.), у котрих перемогла Партія регіонів (хоч і не отримала більшості), «перехідний уряд» Юрія Єханурова (вересень 2005 р. – серпень 2006 р.) і, нарешті, створення уряду Віктора Януковича (4 серпня 2006 р.) засвідчили, що українська демократія знову вийшла на шлях балансування між Брюсселем та Москвою.

Деякі українські політики відкрито протистояли політиці європейської, і особливо євроатлантичної інтеграції, яку проводив президент Ющенко. Проявом цього зокрема були демонстрації (2006 р.) проти запланованих натовських маневрів у Чорному морі, а також прагнення «заморозити» дії України стосовно приєднання до Плану дій щодо членства в НАТО [43]. Протягом цього періоду політика Польщі щодо України, яка визначалася спільною політикою ЄС, незмінно спрямовувалася на підтримання європейських прагнень президента Ющенка. Президент Качинські, наслідуючи свого попередника президента Кваснєвські, налагодив партнерські відносини з президентом України і сприяв упродовженню різних спільних проєктів, зокрема польсько-української ініціативи співпраці *EURO-2012*. Варшава зайняла позицію промодератора України на міжнародній

арені, у тому числі східної політики Європейського Союзу і НАТО.

Наразі в Києві відбувається амбітне суперництво між президентом Віктором Ющенком та прем'єр-міністром Юлією Тимошенко, що відбивається на політиці України з Європейським Союзом і НАТО. Тимошенко, з урахуванням майбутніх президентських виборів, розуміючи, що понад 60% українців не підтримують проєвропейську політику Ющенка, зайняла у цьому питанні стриману позицію. Відтак під час квітневого саміту НАТО (2008 р.) у Бухаресті, коли постало питання запрошення України (і Грузії) до Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ), попри підтримку цієї ініціативи Президентом США Джорджем Бушем, президентом Лехом Качиньським та польським урядом, ця пропозиція провалилася внаслідок заперечення Німеччиною, Францією та Італією [44]. Але дякуючи наполегливості президента Польщі Качиньського, було прийнято декларацію, яка говорить, що «майбутнє обох країн (України та Грузії). – Прим. Я. Д.» пов'язане з Альянсом» [45]. Перспективи України вступити до НАТО залишилися невизначеними.

Подібним чином склалася ситуація і щодо українських прагнень інтегруватися до Європейського Союзу. Саміт ЄС у Брюсселі (червень 2008 р.), з одного боку, підтвердив скептицизм відносно України, а з другого – виявив розбіжність позицій Франції та Німеччини щодо розширення Євросоюзу.

Не надто сприятливі позиції України стосовно вступу до Європейського Союзу і НАТО супроводжуються новим підходом польського уряду, який, здається, все більше відходить від своєї колишньої ролі регіонального лідера у Центрально-Східній Європі на користь східної політики ЄС. Цей пріоритет зовнішньої політики Польщі був чітко окреслений у зверненні до Сейму міністра закордонних справ Радослава Сікорського: «Польща має сильні позиції в Європі, є меценатом і пропагандистом її східної політики» [46]. За цими словами криється зміст програми нової польської ініціативи «Східного партнерства», представленої Р. Сікорським у квітні 2008 р. на зустрічі міністрів закордонних справ країн Європейського Союзу. Вона була офіційно проголошена прем'єр-міністром Польщі Дональдом Туском у червні 2008 р. на засіданні Європейської Ради як спільний польсько-шведський проект. Зазначена програма спрямована на зміцнення східних аспектів сучасної європейської політики сусідства. Упровадження програми «Східне партнерство», яке почалося після саміту Європейського Союзу в Празі (7 травня 2009 р.), передбачає фінансову допомогу, торговельне співробітництво й вирішення питання щодо спрощення візового режиму для шести країн: України, Грузії, Молдови, Вірменії, Азербайджану, Білорусі. На це Європейський Союз виділив 600 млн. євро.

Процес зближення України і НАТО, без сумніву, був прискорений російсько-грузинським військовим конфліктом у Грузії в серпні 2008 р. На захист територіальної цілісності цієї країни виступив президент Качиньський, який спільно із президентом України В. Ющенком [47] та іншими керівниками країн Східної Європи (Литви, Латвії, Естонії) прибув до Тбілісі, а польський уряд змобілізував політиків Європейського Союзу для загального стримування Росії. Хоч після місії президента Франції Н. Саркозі в Москві російсько-грузинський конфлікт і не був розв'язаний (Росія остаточно *de facto* відокремила Південну Осетію від Грузії), але завдяки Качиньським, який підтвердив свою лідируючу позицію се-

ред керівників країн Східної Європи, знову постало питання щодо членства України і Грузії в НАТО.

Коли Вашингтон під час цього конфлікту, який ще тривав, дав зрозуміти, що США «не бачить жодних причин, аби до кінця року Київ та Тбілісі не отримали ПДЧ, активізувалися польські зусилля, спрямовані на розвиток американської позиції. Однак перед засіданням міністрів закордонних справ у грудні 2008 р. Державний секретар США Кондоліза Райс заявила, що Сполучені Штати не будуть підтримувати приєднання України (і Грузії) до Плану дій щодо членства (ПДЧ), оскільки ці дві країни повинні «докласти ще багато зусиль, аби виконати умови членства», але водночас зазначила, що «в кінцевому підсумку Київ і Тбілісі матимуть своє місце в Альянсі» [48]. Підставою для такої заяви, ймовірно, була нестабільна політична ситуація в Україні (безперервна боротьба між президентом, прем'єр-міністром і парламентом, наростання української економічної кризи), а також відкладення цього рішення для наступної американської адміністрації, яка прийшла до влади в січні 2009 р.

Висновки. Підбиваючи підсумки розвитку польсько-українських відносин та їх європейського контексту, варто навести слова українського проф. І. Шевченка, сказані ним у жовтні 2002 р. під час конференції «Кордоні і транскордонні країни, їх роль у формуванні Європи. Минуле та перспективи України»: «Майбутнє України, зокрема його західний вектор, ймовірно, залежить від трьох чинників: від того, яка урядова номенклатура діятиме в нашій країні; від того, як Захід (Європа та США) визначатиме свої інтереси в Україні; і, нарешті, від способу, у який Росія реалізуватиме свої інтереси. Номенклатура поводить себе двозначно. Захід та тамтешні лідери, які ототожнюють ЄС із Росією, а Україну – з чимось на кшталт Техасу, займає невизначену позицію. Понад те, після 11 вересня 2001 р. виникла нова глобальна система відносин, унаслідок чого ставлення Заходу щодо підтримання євроінтеграційних прагнень України змінилося не на користь останньої. І тільки одна Росія проводить послідовну політику: її метою є повернення до ситуації, яка була до 1991 року (...). Зміна політичних еліт в Україні потребуватиме не десяти, а 30-ти і більше років. Теоретично це завдання стосується самих українців, однак іноземні друзі України повинні допомогти їй у цій довготривалій праці. Не лише в інтересах українців, а й у своїх власних інтересах» [49].

Література:

1. Przeciw Aktowi Niepodleglosci Ukrainy glosowal tylko jeden deputowany I. Korniejew z Ukrainy Wschodniej; por. T. Kuzio, A. Wilson, Ukraine. Perestroika to Independence, London 1994, s. 174.
2. Uchwała Sejmu RP z 31 VIII 1991 r. w sprawie niepodległej Ukrainy, Monitor Polski, 1991, Nr 29, poz. 205.
3. Por. R. Kuzniar, Droga do wolności. Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej, Warszawa 2008, s. 161-162. Tomasz Kapusniak twierdzi, że pojęcie «strategiczne partnerstwo użyte zostało w sierpniu 1993 r. przez ówczesną premier Hanne Suchocką do określenia dotychczasowych stosunków polsko-ukraińskich (T. Kapusniak, Polityka Polski wobec Ukrainy, w: Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania, koncepcje, realizacja, red. nauk. A. Gil, T. Kapusniak, Lublin - Warszawa 2009, s. 221). Natomiast Henryk Binkowski podaje, że koncepcja «strategicznego partnerstwa Polski i Ukrainy» powstała podczas wizyty prezydenta RP Lecha Wałęsy w Kijowie w maju 1993 r. (por. H. Binkowski, Traktat między Rzeczpospolitą Polską i Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach współpracy w 15 rocznicę jego podpisania (aspekty bezpieczeństwa), w: Polska i Ukraina w kształtowaniu bezpieczeństwa europejskiego (aspekty militarne i pozamilitarne), red. nauk. J. Buczyński, H. Binkowski, Przemysł, 8 III 2007 r., s. 129).
4. Dz. U., Nr 126, 20 XII 1993, poz. 573.
5. Z. Brzezinski, Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej, Warszawa 1998, s. 56.